

Boek van de maand

Holwerda herdacht

P.L. Storm

Onder deze titel verscheen een herdenkingsbundel met, zoals ook de ondertitel luidt, ‘bijdragen over leven en werk van Benne Holwerda (1909-1952)’. Met dr. G. Harinck als redacteur zorgt een heel rijtje auteurs voor die bijdragen. Aanleiding tot deze uitgave vormde een veel belangstelling trekkende bijeenkomst in 2002. De redevoeringen van toen, maar ook nog heel wat studies meer, maken er nu een dikke, boeiende bundel van. Dat is opmerkelijk, al deze aandacht. Holwerda werd maar 42 jaar. Zijn professoraat Oude Testament in Kampen mocht nog geen zeven jaar duren. Toch is zijn plaats in onze kerken en zijn ook de voorlopige vruchten van zijn eerste stappen als oudtestamenticus zodanig geweest, dat het nóg belangstelling trekt en verdient. Uit de bundel wordt ook duidelijk waarom.

De historische figuur

Holwerda heeft in zijn korte leven hard gewerkt. Onze huidige oudtestamenticus, prof dr. G. Kwakkel, verzucht zelfs: ‘Tijdens de weinige jaren van zijn professoraat heeft hij meer vakliteratuur verslonden dan ik zelf in vele jaren zou kunnen doen’ (p. 146). In de Gereformeerde Kerken steeg het gezag van Holwerda’s woord snel, zeker na de Vrijmaking. De verslagenheid was enorm toen hij ruim een maand na K. Schilder plotseling door de HERE werd weggenomen.

De bundel vraagt in een deel van de opstellen aandacht voor Holwerda’s kerkhistorische rol. Harinck doet dat in een overzicht van de manier waarop Holwerda in 1942 betrokken raakte bij het conflict rond de beruchte leeruitspraak van 1942 over de veronderstelde wedergeboorte en de daarop even later verschenen toelichting.

E. Hooiveld behandelt een enkel aspect van Holwerda’s optreden en invloed in de eerste jaren na de Vrijmaking. Met name als het gaat om zijn toen invloedrijke redevoering over ‘De Kerk in het eindgericht’, met daarin (en in een latere brochure) een nieuwe exegese van Openbaring 17-18 (Babylon, de hoer, als symbool voor de valse kerk). Terecht signaleert Hooiveld dat Holwerda’s exegese nu weinig aanhang meer vindt. In zijn opstel vergelijkt hij Holwerda’s optreden met dat van P. Jongeling, die deze exegese van Holwerda deelde en liet doorklinken in zijn commentaren in het *Gereformeerd Gezinsblad*.

Toch bevredigt Hooivelds opstel niet. Het op zich belangwekkende onderwerp zou een diepergravende behandeling verdienen (ook in de exegetische evaluatie van Holwerda’s opvatting) en zeker meer begrip voor en inleving in de, in die jaren inderdaad sterk apocalyptische, beleving van eigen tijd (kort na zo’n enorme wereldbrand, en midden in een zich zo snel ontwikkelende koude oorlog en dat allemaal na zo’n ingrijpende kerkscheuring). Te veel kijkt Hooiveld, naar mijn indruk, terug op de geschiedenis van onze kerken met behulp van het, helaas populair geworden maar beslist ongenuanceerde, sjabloon dat in de laatste regel van zijn opstel onder woorden wordt gebracht: ‘Door in zijn exegese de hoer te concretiseren als de Gereformeerde Kerken (synodaal) leverde Holwerda Schilders extreme volgelingen, inmiddels via de lectuur van beide genoemde bladen vertrouwd met het ware-kerk-denken, een ideologische verankering van het ahistorische schema van ware en valse kerk.’ Toe maar.

Andere opstellen gaan meer in op de persoon van Holwerda, namelijk als docent (door drs. H. de Jong), als betrokken pastor bij het verzet (door Koert van Bekkum) en als man en vader (door zijn beide kinderen ds. Klaas Holwerda en Janny Veenhof-Holwerda).

De oudtestamenticus

De overige vijf opstellen evalueren een aantal belangrijke onderdelen van Holwerda’s theologische erfenis. Is zo’n erfenis er eigenlijk wel? Of is zijn werk te fragmentarisch gebleven en te gedateerd onderhand, om nu nog andere dan historische interesse te verdienen?

Die vraag wordt niet steeds gelijk beantwoord. Het hangt ook van de thematiek af.

Veel in Holwerda's werk is inderdaad gedateerd. Hoe zou het ook anders kunnen? Er is theologisch sindsdien alweer zoveel gebeurd en verder ontwikkeld. Zeker op het vakgebied van het Oude Testament, dat Holwerda moest gaan doceren (terwijl hij eigenlijk voornemens was in de nieuwtestamentische vakken verder te gaan). Holwerda ontwierp binnen de kortste keren een ambitieus program. Hij meende dat het mogelijk moest zijn het gebouw van de historische kritiek op het Oude Testament, vooral die op de vijf boeken van Mozes, doeltreffend te slopen. Met name in zijn nieuwe exegese van Deuteronomium 12 (over de cultusplaats(en) die de HERE verkiezen zou voor Israël om Hem te dienen) meende hij een sterke draad in handen te hebben om daarmee de bronnentheorie vernietigend te analyseren en ontmantelen. In hoeverre dit program voor hem haalbaar zou zijn geweest, is een vraag waarover je alleen kunt fantaseren.

De auteurs denken daar ook niet allemaal gelijk over, al wordt terecht meerdere malen gesignaleerd dat Holwerda's exegese van Deuteronomium 12 toch niet overtuigt. Dat neemt niet weg dat nog altijd in zijn analyse van de klassieke bronnenkritiek en in zijn exegese van Deuteronomium veel waardevols en stimulerends te vinden is. De heel voorlopige resultaten van zijn eerste jaren studie, zoals hij die in collegevorm presenteerde, zijn gelukkig zorgvuldig bewerkt in druk verschenen na Holwerda's overlijden.

Vooraf in opstellen van dr. G. Kwakkel, dr. K.R. Veenhof en drs. K. van Bekkum wordt Holwerda als oudtestamenticus geëvalueerd. In de beoordeling en waardering speelt tegelijk het eigen standpunt van de auteurs een duidelijk woordje mee. Veenhof geeft bijvoorbeeld een zeer respectvol gesteld en interessant overzicht van wat Holwerda allemaal las, wist en verwerkte over wat op dat moment via publicaties bereikbaar was over de geschiedenis en cultuur van het oude nabije oosten. Tegelijk blijkt in zijn beoordeling mee te spelen dat Veenhof zelf diverse standpunten van de historische kritiek voor zijn rekening neemt (door bijv. Deuteronomium als niet-mozaisch te beschouwen), waar Holwerda dat voor een gereformeerd theoloog onmogelijk achtte.

De homileet

De bundel opent met een opstel van prof. dr. C.J. de Ruijter over Holwerda als homileet. Dat is een treffend gekozen opening van de bundel. Als preker heeft Holwerda nog wel het meest geïmponeerd. De Ruijter probeert een indruk te geven van Holwerda als preker. Ook door middel van een aantal langere fragmenten uit preken. Ook vraagt hij aandacht voor de inhoudelijke bezinning op de prediking, zoals Holwerda die in een paar opstellen gegeven heeft (als jonge predikant nog!). Voor wie preken van Holwerda gelezen heeft, schrijft De Ruijter heel herkenbaar over de indruk die die preken maakten (en nog maken). Wie hem zelf hebben horen preken, zijn daar vaak diep door geraakt en gevormd. Ik heb mijn vader, die tijdens Holwerda's Amersfoortse jaren opgroeide en daar de Vrijmaking meemaakte als jong belijdend lid, heel wat keren zich tot in details horen beroepen op uitleg en toepassing van teksten waar hij Holwerda over gehoord had.

De aanzetten in zijn bijdragen aan de bezinning op de preken worden door De Ruijter terecht getypeerd als 'een preekvisie in wording'. Holwerda's naam is, net als die van K. Schilder, M.B. van 't Veer e.a., verbonden aan de heilshistorische aanpak van de prediking. In de jaren tachtig heeft prof. dr. C. Trimp de verdere sympathetisch-kritische bezinning op wat er in de jaren dertig hierover gegeven is, willen herstarten (in zijn boekje *Heilsgeschiedenis en prediking* uit 1986). Dat heeft niet veel vervolgd gekregen. De Ruijter sluit zich nu bij die wens tot voortgaande bezinning aan. Binnen deze bundel is hij, naar mijn indruk, degene die nog het meest in Holwerda's werk aanzetten vindt die voor de gereformeerde theologie van belang blijven. En wel voor het verder ontwikkelen van een gereformeerde preekvisie. Mogelijk en hopelijk is het De Ruijter zelf als opvolger van Trimp gegeven het door Trimp en hem terecht gewenste gesprek hierover inhoudelijk te hervatten.

Holwerda en de uitverkiezing

Het laatste hoofdstuk van de bundel is van dr. E.A. de Boer. Het behandelt een interessant hoofdstuk uit de theologiegeschiedenis van onze kerken. In de strijd rond de Vrijmaking speelde de verhouding tussen verbond en verkiezing een grote rol. Dat stimuleerde ook Holwerda tot hernieuwde studie naar het bijbelse spreken over de uitverkiezing. Eerst in oorlogstijd via een aantal artikelen in de

plaatselijke kerkbode. Later op college. Hij vroeg aandacht voor het eigen karakter van het woord 'verkiezing' in de Schrift, en liet zien dat waar de Schrift het woord 'verkiezen' gebruikt, dat doorgaans niet gebeurt in de zin zoals de Dordtse Leerregels erover spreken. Dat bedoelde hij niet zozeer als kritiek op de Dordtse Leerregels, omdat hij op grond van wat de Schrift leert over Gods raad en voornemen wel degelijk ook, mét de Dordtse Leerregels, de eeuwige uitverkiezing beleed. De Boer gaat in zijn opstel vooral na hoe deze bijdragen van Holwerda over de uitverkiezing (ook weer niet meer dan eerste aanzetten in feite) een eigen rol gingen spelen in de theologische discussies in onze kerken ná Holwerda's dood. Daarbij kwam de inhoud van de Dordtse Leerregels wel rechtstreeks onder kritiek te staan. Door sommigen (bijv. Holwerda's broer D. Holwerda, H.J. Jager, H. Venema) werd eigenlijk vooral nog historiserend en actualiserend over uitverkiezing gesproken, ten koste van de belijdenis van de *eeuwige*, persoonlijke uitverkiezing in Christus tot behoud. De Boer geeft interessante overzichten en analyses van de gevoerde discussies.¹ Minder overtuigend vind ik wat hij schrijft over de manier waarop die kritische stemmen uit de jaren vijftig en zestig ten aanzien van de Dordtse Leerregels ruimte en publiek bijval zijn blijven houden binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken. Het lijkt of hier af en toe kerkelijke eenheidswensen vaders worden van al te zeer verschonende gedachten.

Het is bijvoorbeeld wel heel erg naar elkaar toe schrijvend wanneer De Boer het zo formuleert: 'Terwijl in Nederlands-gereformeerde kring - met kritischer afstand tot een aantal accenten in de leerregels - ruimte voor origineel dogmatiseren inzake de leer van Gods verkiezing gevonden is, bleef bij theologen uit de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) - bij royaler aanvaarding van de leerregels als belijdenis - dogmatische vernieuwing uit' (p. 252v).

We hebben het hier ondertussen wel gewoon over de afgesproken binding aan de belijdenis (dus ook aan de DL), waartoe voorgangers zich verplicht hebben. En ook horen te verplichten, wat het ondertekeningsformulier van onze kerken betreft. Terwijl in de NGK ook vrij recente publicaties publiek afstand nemen van belangrijke onderdelen uit het belijden van de kerk in de Dordtse Leerregels. Ik denk hier met name aan de, ook door De Boer genoemde, boeken van H. de Jong (*Oud en nieuw*) en A. van der Dussen (*De omgekeerde wereld*). Daarover valt meer en kritischer te spreken dan De Boer doet. De ruimte ontbreekt hier om daar uitgebreider op in te gaan. Het is ook niet echt nodig. Uitvoerig is dat namelijk in dit blad al gedaan door dr. Wilschut in zijn artikel *Dordt onder kritiek*.²

Bij elkaar geeft het bovenstaande nog maar een incomplete indruk van wat allemaal in deze boeiende bundel opstellen te vinden is. Een bundel die tegelijk op diverse onderdelen naar nog meer laat verlangen. Vooral naar een goede biografie. Het is een beetje jammer dat de bundel een biografisch overzichtsartikel mist.

N.a.v.: George Harinck (red.), *Holwerda herdacht. Bijdragen over leven en werk van Benne Holwerda (1909-1952)*, ADChartasreeks nr. 10, De Vuurbaak, Barneveld 2005. ISBN 9055603295. 272 pag. Prijs €17,90.

Noten:

- ¹ Overigens blijft ter aanvulling en scherpstelling van wat hij vertelt, van veel belang een al wat ouder opstel van prof. J. Kamphuis, met als veelbetekenende titel: 'Koers tussen de klippen door.' In: J. Kamphuis, *Een uitgemaakte zaak*, Kampen 1987 p. 94v, eerder in de *Almanak FQI 1985*.
- ² In: *Nader Bekeken*, jrg. 11 no. 7/8 juli-aug. 2004, p. 196v.